

DEMOKRAT PARTİ’NİN 1950’YE KADAR DEVLET KURUMLARINCA İZLENMESİ

SURVEILLANCE OF THE DEMOCRAT PARTY BY STATE INSTITUTIONS UP TO 1950

Ali Ulvi ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi/Received:22.12.2020

Kabul Tarihi/Accepted:14.03.2021

ÖZDEMİR, Ali Ulvi, (2021), “Demokrat Parti’nin 1950’ye Kadar Devlet Kurumlarınınca İzlenmesi”, Belge Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 425-452.

Öz

Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923’te kurulduğunda siyasal partilere dayalı bir parlamenter sistem yoktu. CHP’den ayrılan bir grup aydın ve asker tarafından 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Şeyh Sait Ayaklanması ile ilişkilendirilerek Haziran 1925’te kapatıldı. 1930’da çok partili hayata geçiş adına yeni bir deneme daha yapıldı ve Serbest Fırka adında bir muhalefet partisi kuruldu. Ancak bu çok partili hayata geçiş denemesi de kısa ömürlü oldu. Türkiye 2. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar bu kısa aralıklar dışında CHP tarafından “Tek Parti” yönetimi ile yönetilmiştir. 2. Dünya Savaşı’nın bitiminde iç ve dış gelişmelerin etkisiyle yeniden çok partili hayata geçiş denemesi içinde en önemli parti Demokrat Parti (DP) Olmuştur. DP, 7 Ocak 1946 tarihinde daha önce CHP bünyesinde faaliyet gösteren Celal Bayar ve Adnan Menderes öncülüğünde CHP’den ayrılan milletvekillerinin öncülüğünde kurulmuştur. Bu dönem Türkiye’nin çok partili siyasal hayata geçiş süreci olarak, oldukça sancılı ve bunalımlı bir dönemdir. Bu süreçte Türkiye yepyeni bir siyasal hayatı tecrübe etmiştir. 1946’da yapılan ilk çok partili genel seçim, siyasal hayatın bu yeni döneminde açık oy gizli sayım gibi birçok usulsüzlüğün de görüldüğü seçim olmuştur. 1946 -1950 arası dönemde de DP’nin karşılaştığı zorluklar ve devlet takibi devam etmiştir. Buna rağmen 1950’de demokratik bir genel seçimle CHP, iktidarı kansız bir biçimde DP’ye devretmiştir. DP’nin kuruluş ve iktidarı alış dönemleri arasında daha önce tecrübe edilmemiş gelişmeler, tek parti yönetimini bu geçiş sürecini yönetmekte zorlamıştır. Bir taraftan da Tan Olayı gibi hükümet organlarının denetiminde düzenlenen saldırılarla aşırı solun DP içinde olması engellenirken DP’nin her hareketi devlet tarafından izlenmiştir. Bu takibe ilişkin belgeler, sürecin CHP tarafından kontrollü bir geçiş dönemi olması için çaba harcadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Devlet Takibi, Çok Partili Hayat, Demokrasiye Geçiş*

* Doç.Dr, Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırşehir, Türkiye, ulvi68@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-9078-0423>)

Abstract

When Turkish Republic was proclaimed on 29 October 1923 there was no parliamentary system based on political parties. The Terakkiperver Republican Party, founded in 1924 by a group of intellectuals and military officials who left the CHP, was closed in June 1925, associated with the Sheikh Said Rebellion. In 1930, another attempt was made to transition to multi-party life, and an opposition party called the Free Party was formed. However, this attempt to transition to multi-party life was also short-lived. Except for such short intervals Turkey was governed under 'one-party rule' by Republican People's Party until the end of Second World War. Democrat Party was the most important political party during the new attempt for multi-party political life with the influence of domestic and external developments by the end of Second World War. DP was established on 7 January 1946 by leadership of Celal Bayar and Adnan Menderes who used to be members of Republican People's Party. This era as the transition to multi-party political life in Turkey was very difficult and stressful. During this period Turkey experienced a new political life. The first multi-party general election in 1946 was the election in which many irregularities such as open vote secret counting were seen in this new period of political life. Between 1946 and 1950, the DP's challenges and state surveillance continued. However, Republican People's Party handed over the power to DP after a democratic general election in 1950. Developments not experienced before in the period between the establishment of DP and its taking over power put one-party rule in trouble to manage the transition process. On the other hand, while extreme left's intrusion into DP was prevented by attacks orchestrated by government bodies as in the case of Tan Incident, every move of DP was monitored by the state. The documents concerning this surveillance presented in this paper show that Republican People's Party aimed for a controlled transition period.

Keywords: *Democrat Party, Republican People's Party, State Surveillance, Multiparty Life, Transition to Democracy.*

Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye'nin 1946'yılında çok partili hayata geçişine kadar çok uzun süre tek parti olarak Türk siyasal hayatında temel bir rol oynadı. Kökeni 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'ne dayanan CHP, aslında 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM'de) "Birinci Grup" adını alan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve hedeflerini paylaşan bir kesimin örgütlenmesiyle ortaya çıkmıştır.¹ Önceleri Halk Partisi adıyla anılan bu parti daha sonra, 1924 yılında, adına "Cumhuriyet" kelimesini eklemiştir.

İlk muhalefet partisi ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adı ile 17 Kasım 1924 tarihinde Kazım Karabekir'in genel başkanlığında, Dr. Adnan Adıvar, Ruf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi Mili Mücadele döneminin önemli isimlerinin öncülüğünde kuruldu.² Ancak TCF, Şubat 1925 başında gelişen Şeyh Sait isyanı yüzünden, 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükun (Huzuru yeniden kurma) yasasına dayanılarak 4 Haziran 1925'te kapatılınca yeniden tek partili yaşama dönmüş oldu.

Bu ilk başarısızlığın ardından Ali Fethi Okyar başkanlığında 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) adı altında yeni bir muhalefet partisi daha kuruldu. Ancak bu parti "güdümlü" bir partiydi.³ Bu partinin danışıklı bir parti olduğu ve "yumuşak bir muhalefet yaparak" CHP'ye muhalefet etmesi öngörülmüştü.⁴ Bu parti de uzun ömürlü olamadı. SCF, 17 Kasım 1930'da kendini feshetti.⁵ Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına kadar Türkiye'de tek parti rejimi yerleşmiş oldu.⁶ Ancak bu parti siyasal ömründe hiçbir varlık gösteremedi. Türkiye'de 1946'nın hemen başında kurulan Demokrat Parti (DP) ise yeni başlayan çok partili demokratik sürecin en önemli parçalarından biri oldu.

1-Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasal ortamda yeni bir dönem başladı. Savaşın sonuna doğru Müttefik Devletler bloğunun kazanacağını anlaşılmaması, Batı'nın desteğini almak için görüntüde de olsa liberal-demokratik adımlar atmak gereği yüzünden ve toplum içindeki gelişmelerin zorlaması sonucu⁷ Türkiye'de yeniden çok partili bir sistemin önü açıldı. Ancak bu geçiş sürecinin kontrollü, hatta muvazaalı⁸ bir yapı ile olması isteniyordu. Bu süreç "denetimli" ve "adım adım" gerçekleştirilecekti.⁹ Dolayısıyla "sınırlı

1 "Sonraki adıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), başlangıçtaki adıyla Halk Fırkası Türkiye siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Halk Fırkası'nın kökeni Müdafaa-i Hukuk'a dayanır. Birinci TBMM'deki Birinci Grup onun ilk çekirdeğini oluşturmuştur." Tefik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Eylül 2008, s.282.

2 Çavdar, age., s. 296.

3 Çavdar, age., s. 328-330.

4 Ahmet Demirel, Tek Parti İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2018, s.108.

5 Demirel, age., s. 109.

6 Demirel, age., s. 311.

7 "Diğer yandan savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasal ve ekonomik tedbirlerin memleket içinde doğurduğu hoşnutsuzluk o derece ciddi bir hal almıştı ki genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir emniyet supabının açılması zaruri görülüyordu." Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013, s. 229.

8 Çavdar, age., s.459.

9 Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunu", Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar

bir demokrasi”¹⁰ isteniyordu. Bu dönem için “Demokrasiye Geçiş” ten değil, “Çok Partili Siyasal Hayat” a geçişten söz etmek daha doğrudur.

2-Demokrat Parti Kurucularının CHP’den Ayrılış Süreci

DP’nin kurucusu olacak kişilerin CHP’den ayrılış sürecini Nisan-Mayıs 1945 dönemine kadar geri götürmek mümkündür.¹¹ Bu dönemde Fuat Köprülü parti içi muhalefet adına öne çıkan isimdi.¹² Toprak Kanunu Tasarısı¹³ görüşülürken Adnan Menderes’in tavrı da sadece kanun çerçevesinde dile getirilen bir eleştiri olmaktan çıkmış görülmektedir. 16 Mayıs 1945’te tasarımı eleştiren bir konuşma yapan Menderes, eğilimini belli etmiş, başbakan Saraçoğlu ile ters düşmüştü¹⁴. Adnan Menderes’in 16 Mayıs 1945’te¹⁵ yaptığı bu konuşma dikkatle incelendiğinde sadece kanunun teknik yönden eleştirilmediği, geçmişe yönelik olarak daha derin bir eleştirel bakışın ortaya konulduğu görülür. Menderes kanun tasarısında belirtildiğinin aksine *“Türkiye’de ziraatın ve iktisadın geriliğini ve Türk çiftçisinin perişanlığını daha derin ve esaslı sebeplerde aramak icap eder.”*¹⁶ diyerek hafif de olsa parti ve hükümet politikalarına karşı daha köklü bir duruşu olduğunu sezdirmektedir. Kanımızca bu noktada ilk kez Menderes’in CHP ile bağlarının zayıflığı dışı vurulmuş olmaktadır.¹⁷

Menderes yine bu konuşmasında Aşar Vergisi’nin kaldırılmasının çiftçinin yükünü azalttığını ama bunun doğurduğu vergi açığının yine çiftçiye yüklenen diğer dolaylı ve dolaysız vergilerle doldurulduğunu belirterek geçmiş yıllarda uygulanan tarım ve vergi politikalarına karşı genel bir eleştiri getirmektedir¹⁸. Adnan Menderes bu konuşmasında bir anlamda uzun süre bekleyen birinin nihayet içini dökmesi olarak niteleyebileceğimiz bir tavır takınmaktadır. Menderes konuşmasında geçmişe yönelik toptancı bir eleştiri getirmektedir: *“Esefle kaydedelim arkadaşlar, yirmi senedir kara sapanla kağrı mücadelesine, muvaffak olmak şöyle dursun başlıyamadık bile.”*¹⁹

Menderes konuşmasının devamında şunları da ekler:

Sarıbay (Editör), Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Dora Yayınları, 4. Baskı, Ekim 2009, s. 307.

10 Karpaz, age., s. 235.

11 Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı, Remzi Kitabevi, 7.Baskı, 2000, s.125.

12 Aydemir, age., s.125; Cemil Koçak, Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti, Cilt 1, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2010, s.153.

13 Kanunun tam adı 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’dur. Bkz. Kemal Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi, 4.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.207. Kanunun içeriği hakkında bkz. age., s. 207-215. Bu süreçte Türk siyasi hayatındaki gelişmelerin çok geniş bir değerlendirmesi için ise bkz. Koçak, Türkiye’de İki Partili... Cilt.1., s. 171-228.

14 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, Temmuz 1976, s.13. Adnan Menderes’in bu kanun üzerine yaptığı konuşmanın metni için bkz. EK.1

15 14. Dipnotta belirtilen belgenin üzerinde, Menderes’in Başbakan olduğu dönemde el yazısıyla yazıldığı anlaşılan not şöyledir: “Sayın Başvekilimizin B.M.M’de Toprak İslan Kanunu Layihası hakkında 16.5.945 tarihli konuşması.” Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Belge no: 030/01/11/64/2, Bkz. EK.1

16 (BCA) 030/01/11/64/2., s. 7.

17 Cemil Koçak Menderes’in konuşmasında “ilk kez, önemli olduğunu sandığım siyasi bir vurgu ile rejimin zaafına da işaret ediyor” diyerek Menderes’in İkinci Dünya Savaşı sonrası demokrasiye geçiş talebi olarak yorumlanacak duruşuna vurgu yapar (Bkz. Koçak, Türkiye’de İki Partili... Cilt.1, s. 216), ama kanımızca söz konusu meclis konuşması, sadece ileriye dönük bir beklenti açısından değil, CHP’nin geçmişine yönelik eleştirel bir tutum almanın ilk kez açığa vurulması ile asıl Menderes’in CHP’den “uzaklaşmaya” başlaması açısından önemlidir.

18 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Arşivi (BCA) 030/01/11/64/2., s. 8.

19 (BCA) 030/01/11/64/2, s. 8.

“Arkadaşlar, memleketimizin asırlarca geri akışının ziraat ve iktisadi geriliğimizde baş önemde bir faktör olduğunda hiç şüphe yoktur. Bunun yanında yukarıda da kısaca dokunduğum mevzuların belagati de Devlet ve Hükümet olarak elverişli ve planlı bir ziraat ve iktisadi politikası takip etmemiş olduğumuzu açıkça göstermektedir. Binaenaleyh, fikrimce zirai ve iktisadi gelirimizin Hükümet gerekçesinde gösterilmek istendiği gibi, toprak mülkiyet rejimi ile toprak tararruf ve işletme rejimlerinin elverişsizliğinde değil, yukarıda arzolunan dertlerde düğümlenmiş bulunmaktadır.”²⁰

Burada görüşülmekte olan kanun tasarısını aşan eleştiriler söz konusudur. Menderes, her ne kadar konuşmasının geri kalanında özel olarak görüşülmekte olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu eleştiren bir çizgi tutursa da genel olarak konuşmasının bütününde sanki yıllardır söylenmek isteyip de söylenemeyen, saklı tutulan sözlerin artık susulamayacak bir noktada dile getirilmesi havası sezilmektedir. Satır aralarında Menderes, CHP'nin neredeyse başından itibaren eksik bıraktığı noktalara hatta CHP'nin yapısal olarak değiştiremeyeceği yönetim kusurlarına dokunmakta ve daha genel bir eleştiri getirmektedir

Bunlar parti içi muhalefeti aşan sözlerdir. Bu noktada Mendres'in CHP'den zihinsel olarak bir kopuş gerçekleştirdiğinden söz edebiliriz. Ancak bu aşamada henüz CHP içinde ortaya çıkan farklı görüşlerin bir grup tavrı olarak belirmediğini söyleyemeyiz.²¹

3-Demokrat Parti Kuruluşu ve 1946 Seçimlerine Kadar Olan Süreçte Devlet Takibi

19 Mayıs 1945'te İsmet İnönü, “ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir.”²² diyerek sanki yeni siyasi oluşumların önünü açmak isteyen bir duruş sergilemiştir.

29 Mayıs 1945'te, 7 CHP milletvekili, bütçe aleyhinde oy verince²³ Menderes ve Köprülü gibi milletvekillerinin muhalif tavrının ve parti içinde beliren görüş farklılıklarının, sıradan bir parti içi tartışma olmadığı, CHP'den bir kopuşun ilk sancıları olduğu anlaşılmıştır²⁴. Bu gelişme yeni bir süreci başlatmıştır. Henüz yeni bir parti konusu açıkça dile getirilmeden bu kişiler devlet organları tarafından adım adım izlenmeye başlanmıştır.

Aslında muhalif her düşünceli adım adım izlemek tek parti idaresinin kurulmasından beri bir devlet tavrı olarak ortaya çıkmıştır. Bu geleneğin daha DP kurulmadan muhalefet edebilecek her potansiyel kişi için işletildiği bir gerçektir²⁵. Devlet SCF deneyiminden sonra bu konuda özellikle dikkatlidir.

20 (BCA) 030/01/11/64/2, s. 8.

21 Koçak, Türkiye'de İki Partili... Cilt.1, s. 155.

22 Koçak, Türkiye'de İki Partili... Cilt.1, s. 228.

23 Ahmad, age., s. 13. Cemil Koçak 5 üye red oyu verdi demektir. Her iki yazar da red oyu veren milletvekillerini saymaktadır. Cemil Koçak'a göre bu milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tır. Bkz. Koçak, Türkiye'de İki Partili... Cilt.1, s. 243. Faroz ve Bedia Turgay Ahmad ise bu milletvekillerine Hikmet Bayur ve Recep Peker'i de eklemektedir. Bkz. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s. 13.

24 Karpat, age., s. 232.

25 Bu noktada hemen akla gelen örneklerden biri Kazım Karabekir'in devletçe “muhalif” sıfatıyla damgalanıp sürekli takip altında tutuluşudur. Kazım Karabekir'in devletçe takibi için bkz. Ali Ulvi Özdemir, “Kazım Karabekir'in Muhalefete Geçiş ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), Yıl.15, Sayı.30, Güz 2019, s.135-167. Dolayısıyla Türkiye'de devletin tüm muhalif unsurları ve hatta potansiyel muhalefeti çok yakından ve adım adım izlediği, bunun DP kuruluş sürecine özgü olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

4 Haziran 1945 günü İçişleri Bakanı Hilmi Uran²⁶ tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderilen bir yazıda Demokrat Parti'nin kurulması sürecinde öne çıkan isimlerin adım adım izlendikleri anlaşılmaktadır. Burada dikkati çeken nokta henüz "Dörtlülük" olarak adlandırılan muhtıranın verilmediği bir zamanda²⁷ bu kişilerin ikinci bir parti kuracağından söz edilmesidir.

Yazının "Genel Sayı" ifadesiyle verilen numarası 1038'dir. Bu yazının ilk sayfasından da anlaşıldığı üzere yazı İçişleri Bakanı'na o zamanki örgütlenme şemasına göre Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Önemli İşler" adını taşıyan bir bölüm tarafından gönderilmiştir.

Belgenin ilk sayfasında İçişleri Bakanı'nın Başbakanlığa bu yazıyı şu sözlerle sunduğu okunmaktadır: *"İkinci bir parti kurmak üzere Dr. Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Sabahattin Celal ve Esat Adil'in toplantı yaptıkları hakkında İstanbul'dan alınan bir yazı örneği ilişik olarak sunulmuştur. Yüksek bilgilerinize saygılarımla arz ederim."*²⁸

İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na gönderilen ve belgenin 2. sayfası oluşturan bu yazı şöyledir:

"Birkaç günden beri bazı gazeteler tarafından kurulacağı haber verilen Demokrat partisi hakkında şu malumatı aldık

Bu partinin müteşebbis ve kurucularının son haftalar içinde (Tan) matbaasında sürekli toplantılar yaparak partinin program ve esaslarını hazırladıkları ve bu toplantıda Dr. Tevfik Hüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, H. Zekeriya, Sabiha Zekeriya Sertel, Sadrettin Celâl, Esat Adil ile isimleri öğrenilememiş olan bazı zevatın iştirak ettikleri haber verilmektedir.

Dört beş gün evvelki toplantıdan sonra bu zatların Tan matbaasından otomobillere binerek Park Oteline gittikleri ve birlikte yemek yedikleri bildirilmektedir.

*Tan Muharrirlerinden ve Anadolu Ajansı memurlarından (Hikmet Bil) in almış olduğu bir gazete imtiyazını (Parti) adına kullanacaklar ve Tan Matbaasında ikinci bir gazete neşrecekleri de öğrenilmiştir. Diğer taraftan eski Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç'un da günlük bir gazete çıkarmak için Tasvir Matbaasından izahat istediği haber alınmıştır. Bu konular etrafında tamamlayıcı bilgi alındığında arz edilecektir."*²⁹

Görülüyor ki devlet yönetimi çok partili hayata geçiş sürecinin daha ilk aşamasında, toplumda 2. Dünya Savaşı yılları içinde beliren basıncın³⁰ farklı alanlara taşması konusunda

26 Cafer Demiral (Haz.), Türkiye'nin 42 Hükümeti, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 78.

27 "Dörtlülük" diye adlandırılan muhtıranın verilis tarihi 7 Haziran'dır. Bkz. Ahmad, age., s. 13. "Dörtlülük Takrir" in tam metni için bkz. Ercan Haytoğlu, "İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Editörler: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2011, s.108-109.

28 (BCA) 030/10/79/524/18, s. 1. Bkz. EK.2. Bu belge, büyük olasılıkla daha sonra Demokrat Parti adını alacak oluşumdan "ikinci bir parti" diye söz eden ilk belgedir.

29 (BCA) 030/10/79/524/18., s. 2.

30 Bu süreçte CHP iktidarından memnun olmayan tarafların ve bu ters düşüşün nedenlerinin dökümü için bkz. Çavdar, age., s. 447-448. Halkın bu dönemdeki memnuniyetsizliğini "halk ayaklanması" riski görece derecede ağır bir memnuniyetsizlik olarak değerlendiren yaklaşım için bkz. Selahattin Bakan, Hakan Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2003, s. 377. İfade şöyledir: "Bu nedenle DP

hassastır. Aslında devlet bu basıncın belirli ve kontrol edilebilir bir kalıpta (bir siyasi partide) toplanmasını tercih etmekteydi.³¹

Nitekim siyasi tarihimize *Tan Olayı* olarak geçen ve Tan Gazetesi matbaasının 4 Aralık 1945'te basılması olayı, Demokrat Parti'nin daha kurulurken sol etkilerden arındırılması çabasının son halkasıdır.³²

Yukarda içeriği verilen belgenin bir diğer önemi de tarihidir. Dikkat edilirse bu belge "Dörtlülük Takrir" in verilmesinden (7 Haziran 1945) 3 gün öncesinin tarihini (4 Haziran 1945) taşımaktadır. Dolayısıyla "Dörtlülük Takrir" in verilmesi ile yeni bir partinin kurulmasına giden yolun görünür hale gelmesi ya da siyaseten açığa vurulması öncesinde yeni bir partiye doğru giden bir sürecin varlığı devlet tarafından saptanmıştır. Belgenin ilk cümlesi olan "ikinci bir parti kurmak üzere" ifadesi bunun en önemli göstergesidir. Demek oluyor ki devlet daha resmiyet kazanmadan çok önce böyle bir partinin kurulacağını öngörmüş ve bu aşamada bu yeni parti için yola çıkanları takip etmeye başlamıştır.

Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden yolda 7 Haziran 1945 günü verilen ve siyasi tarihimize "Dörtlülük Takrir" diye geçen teklifin verilmesi ve bu bildirinin 12 Haziran 1945'de CHP parti grubunda okunarak reddi de önemli aşamalardır³³. Bazı kaynaklar bu önerenin TBMM'de tartışıldığını ve reddedildiğini söylese de doğrusu CHP meclis grubunda konuşulduğu ve reddedildiğidir.³⁴

ilk başlarda, CHP'yi halktan gelen düşmanca duyguları giderecek ve halk ayaklanmasını engelleyecek bir emniyet vanası olarak görülmüştür." Bu cümle kanımızca iki açıdan sorunludur; birincisi 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntıların doğurduğu tepkinin boyutları için "halk ayaklanması" deyiimi abartılı ve Türkiye gerçekleriyle bağdaşmaz niteliktedir. İkincisi, halkın iktidara yönelttiği tepki hiçbir zaman "düşmanca" bir duygu olarak nitelenemez.

31 Demokrat Parti'nin kuruluşunda toplumun özellikle sol kesimin (Tan Gazetesi ekibi ve Serteller başta olmak üzere) etkili olmasının önlenmesi için çaba harcanması ve Demokrat Parti'nin bir anlamda muvazaalı bir muhalefet olarak belirlediği tezinin işlendiği bir çalışma için bkz. Ali Ulvi Özdemir, "Çok Partili Hayat Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet ile İlişkileri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı. 55, Güz 2014, s. 177-242. Konuya Serteller açısından yaklaşan bir çalışma için ise ayrıca bkz. Ali Ulvi Özdemir "İkinci Dünya Savaşında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı.49, Bahar 2012, s. s.210-212.

32 Bkz. Özdemir, "Çok Partili..", s.204-215. Tan Olayı ile devletin en çok korktuğu sol/komünist bir rejim isteğinin ve bu yöndeki muhalefetin 2. Dünya Savaşı yıllarında halkın bir bölümünde beliren tepkiyi kullanma potansiyeli önlenmiştir. Tan Olayı'na kadar olan gelişmelerin daha ayrıntılı bir aktarımı için bkz. Koçak, age., s. 740I-815. Tan Olayı'nın bir gün öncesinden başlayarak adım adım nasıl geliştiğine ilişkin Sıkıyönetim Komutanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na yazdığı 10 Ocak 1946 tarihli rapor için ise bkz. (BCA) 030/10/85/563/4, s.2-4. Tan Olayı ile Demokrat Parti'nin Sol muhalefet rasındaki bağın kopartılması yolunda bizim düşüncemizle benzer bir yorum da şöyledir: "Gerçekten de, Tan Olayları ile başlayan bu büyük sağ terör, burjuva muhalefet ile sol arasındaki bütün ilişkileri koparmıştır; bu tarihten itibaren, 1950 yılında iktidarı alacak olan, m Demokrat Parti'nin sola ve zaman içinde aydınlara kapandığını görüyoruz." Yalçın Küçük, "Gazi", Sırlar, Salyangoz Yayınları, Birinci Baskı, Aralık 2006, s.386. Ahmet Yeşil ise Tan Olayı'nı hükümetin "beğenmediği" bir muhaleferi susturması olarak nitelemektedir. Bkz. Ahmet Yeşil, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, 1988, s. 52.

33 Aydemir, age., s. 126; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s. 15; Çavdar, age., s. 455., Koçak, Türkiye'de İki Partili... Cilt.1, s. 404. DP'nin kuruluş sürecinin ayrıntılı hikayesi için bkz. Özdemir, "Çok Partili..", s.194-215. Dış politika gelişmeleriyle kesintili olarak verilse de sürecin 1945 yılı gelişmeleri için en geniş anlatım metni olarak bkz. Koçak, Türkiye'de İki Partili... Cilt.1, s. 768 ve sonrası. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar Cilt 2, İletişim Yayınları, 1.Baskı, 2012, s. 15-46.

34 "Dörtlülük Takrir" in CHP Meclis grubunda tartışılıp reddedilmesine karşılık bu önerenin TBMM'de tartışıldığı ve reddedildiğine ilişkin yanlış bir ifade için ayrıca bkz. Enis Şahin, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasal Mücadelesi (1945-1947)", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies) Cilt/Volume:1, Sayı/Issue:2, Yıl/Year:2015, s.40. "Dörtlülük Takrir" in TBMM'de değil CHP grup toplantısında "saatlerce tartışıldığı" na ilişkin tanıklıklardan biri de olan Altan Öymen'e aittir. Bkz. Altan Öymen, Bir Dönem Bir Çocuk, Doğan Yayıncılık, 7.Baskı, Aralık 2002. Anılarında bu önerenin CHP grubunda tartışıldığı ve reddedildiğine

Dörtlül Takrir metni incelendiğinde DP'nin hangi esaslar çerçevesinde kurulduğu büyük ölçüde anlaşılmaktadır.

Öncelikle bu bildiri CHP parti meclisine karşı bir "teklif" niteliğindedir³⁵. "Dörtlül Takrir" olarak adlandırılan bu "teklif"de esas olarak demokrasi vurgusu yapılmakta ve gerek SCF sonrası gerekse İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla siyasi hürriyetlerin "tahdidi", yani kısıtlanması söz konusu olduğu ve anayasanın "demokratik ruhundan biraz daha uzaklaştığı" vurgulanmaktadır³⁶. İnönü'nün yukarıda da belirttiğimiz 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasını bir dayanak olarak kullanan bu teklif, sık sık Atatürk'ün gerçek demokrasi kurma isteğini de arkasına almaya özen göstermektedir.

Dörtlül Takrir'in ardından 22 Eylül 1945'te Adnan Menderes ve Fuat Köprülü CHP'den ihraç edildiler³⁷. İhraçların gerekçesi CHP'nin o zamanki genel sekreter vekili Kırklareli Millitvekilî Nafi Atuf Kansu imzasıyla parti örgütüne gönderilen bir genelgede şöyle belirtilmiştir:

"Diğer taraftan Parti Grubu Azası olan Milletvekilleri Grup toplantılarında görüşülen meselelerde tamamiyle serbest oy içtihad sahibi olup ancak bu müzakereler sonucunda çokluğun kararına katılmak mecburiyetindedirler. Genel İdare Kurulunun kararında açıklandığı üzere, Adnan Menderes'le Fuat Köprülü'nün hareketleri bu esasın gösterdiği istikametinde dışında, memlekette gerçek demokrasi olmadığı iddiasının dil ve kalemlerine dolamak suretiyle tenkide koyuldukları Partiye karşı sistemli bir siyasi mücadeleye girişmek şeklinde kendini göstermiştir.

Memlekette Parti idaresini 'menfaatlerine bağlı inhisarcı [tekelci] bir zümrenin vasilik idaresi' olarak gösteren ve Partiye karşı güveni sarsmak rolünü üzerine alan bir gazetenin sütunlarında yayılan yazılar onunla bir fikir ve içtihad ve cephe birliğinin açık ifade ve delilleridir.

Bu durum karşısında Parti Divanı Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün hareketlerini, Tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan Parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretile Partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan

ilişkin Vatan Gazetesi'nin manşeti de vardır: "C.H.P. Grubunda, 7 Saat Tartışma Dört Milletvekilinin, Parti tüzüğü ve bazı kanunlarda değişikliği hedef tutan önergesi reddedildi." Öymen, age., s. 486-487. Cemil Koçak önergenin CHP grubunda tartışılıp reddine ilişkin kaynakları eserinin 1. Cildinde genişçe saymıştır. Bkz. Koçak, Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), Cilt 1, s. 404, 319 nolu dipnot. Dörtlül Takrir'in CHP grubunda tartışılıp reddedildiğine ilişkin diğer bir ifade için ayrıca bkz. Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru, Baha Matbaası, Aralık 1972, s. 85; Aydemir, age., s. 126 ve Karpat, age., s. 233. Aynı yönde bilgi için ayrıca bkz. Sabit Dokuyan, "Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Asos Journal, The Journal Of Academic Social Science, Yıl:2, Sayı:2/1, Haziran 2014 s. 152 ve Yeşil, age., s. 43. Dörtlül Takrir'in "TBMM tarafından reddedildiği" gibi yanlış bilgi için Enis Şahin, Bilal Tunç'a ait, Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasal Mücadelesi (1945-1947) adlı makalenin 25. ve 26. Dipnotlarında dayanak olarak verilen BCA, Fon Kodu:30.1.0.0.Yer no:65.403.16. numaralı belge sorgulandığında Dörtlül Takrir'in TBMM'de reddedildiğine ilişkin bir bilgi çıkmamaktadır. Kaldı ki anılan makalenin 39. Sayfasında "dört milletvekili, partilerinin parlamentodaki grubuna bir takrir sunmuşlardır" ifadesi vardır. Bkz. Enis Şahin, Bilal Tunç, agm., s. 39. Ancak CHP grubuna verilen bu önerge aynı makalenin 40. Sayfasındaki "Dörtlül Takrir TBMM tarafından reddedilmiştir" ifadesine göre birdenbire TMBB'ye gitmiştir. Bkz. Enis Şahin, Bilal Tunç, agm., s.40.

(BCA) 030/01/53/315/4.

35 (BCA) 030/01/53/315/4.

36 (BCA) 030/01/53/315/4, s.1-2.

37 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s. 15; Çavdar, age., s. 454.

Partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhalefetle birleşerek Partiyi yıkmaya çalışmak mahiyetinde görmüş ve Tüzüğü'nün 147, 148 ve 149 uncu maddeleri gereğince her ikisinin Partiden tard edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oybirliğiyle varmıştır.”³⁸

Refik Koraltan'ın da akıbeti 27 Kasım 1945 de aynı oldu³⁹. Celal Bayar ise önce 28 Eylül 1945'te milletvekilliğinden, 3 Aralık 1945'te ise CHP'den istifa etti⁴⁰.

Bütün bu gelişmelerden sonra ise *Tan Olayı*'nın hemen ardından , 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu⁴¹.

Ancak DP'nin siyasal yaşamda meşru, legal bir muhalefet partisi olarak yer alması ve kuruluş aşamasında “Sol Etkiler” den arındırılması ve partinin Cumhuriyetin temel değerlerine bağlı kalacaklarının belli olması⁴², kurucu ve yöneticilerinin devlet katında yakından takip edilmelerine son vermeye yetmemiştir.

DP'nin kurucu, yönetici ve üyelerinin devlet tarafından takibi DP'nin iktidar olduğu 1950'ye kadar sürmüştür. Bunun nedeni kanımızca daha başlangıçta DP kurulurken de olduğu gibi ülkedeki toplumsal basıncın bir anlamda “istenmeyen” ellerin kontrolüne girebileceği korkusudur. Tekrar belirtmek gerekirse, devlet siyasi çerçevesi belirlenmiş bir muhalefet partisi ile toplumsal basıncı güvenilir ellerle kontrol edebilmenin peşindedir. Böylelikle hem iç faktörlerin zorlaması ile bir sibop deliği oluşturacak bir “kontrolü”⁴³, yani rejimin temel ilkelerini tartışmayacak bir muhalefet partisi oluşturulmuş olacaktır⁴⁴ hem de dış dünyaya karşı çok partli rejime sahip, demokrasiye geçmeye doğru adım atmakta olan bir devlet görüntüsü sunulabilecektir. Bu durumda da devletin kapitalist gelişme yolunu seçmiş olma niteliği ile bütünleşik olarak Batı bloğuna katılması ve rejimin bu niteliğinden yararlanan toplumsal sınıfların en iyi korunma biçimi için bir destek sağlanmış olmaktadır. Özellikle *Tan Olayı*'nın ülkede bir sol tehdit var havasıyla sunulması ve bu dönemde yine Sovyetler Birliği'nin toprak istekleri konusunun öne çıkarılması, Batı bloğuna bu açıdan (“Türkiye’yi kanatlarınızın altına alın, kaybediyoruz!”) mesajı verme olarak da nitelendirilebilir. (Aslında içerde hep bir “komünizm” tehdidinin vurgulanması yoluyla Batı’ya Türkiye’nin komünist bloğa kaybedilebilir olma korkusu doğrultusunda mesaj verilmesi olgusu Soğuk Savaş’ın bitimine kadar bir devlet politikası olacaktır.)

Dolayısıyla hem iç hem de dış faktörler açısından DP en uygun çözüm olarak ortaya çıkmış oluyordu⁴⁵. Ancak değindiğimiz gibi DP'nin istenilen sınırlarda ortaya çıkmış olması

38 (BCA) 490/01/5/27/17.

39 Koçak, Türkiye’de İki Partili... Cilt.1, s. 757.

40 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s. 15-16, Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım, 1938-14 Mayıs 1950), Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Aralık 2019, s. 219. Bayar'ın önce milletvekilliğinden daha sonra CHP'den istifa ederek ayrılmasına rağmen “Celal Bayar hem parti üyeliğinden, hem de milletvekilliğinden istifa ederek tepkisini göstermiştir.” gibi, iki istifanın art arda ve sanki parti üyeliğinden istifasının daha önce olduğuna ilişkin yanıltıcı bir ifadeyi de yine Enis Şahin ve Bilal Tunç'un makalelerinde buluyoruz. Şahin, Tunç, agm., s. 40-41.

41 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s. 16.

42 Dokuyan, agm., s. 162.

43 Bizce de doğru olan “Kontrollü” sözcüğünün bu aşamada kullanılışı için bkz. Çavdar, age.,s. 456.

44 Kanımızca rejim, DP'ye kuruluş aşamasında iki kalın çizgi çizmiştir. Bunlardan birincisi laikliktir. İkincisi ise Kapitalist gelişme yolunu tartışmamak ya da sol etkilere kapalıdır.

45 DP'nin kuruluşundaki iç ve dış faktörlerin bir tartışması için bkz. Koçak, Koçak, Türkiye’de İki Partili... Cilt.1, s.914-935.

hep bu sınırlar içinde kalacağı konusunda garanti vermiyordu bu açıdan DP üzerindeki devlet takibi ya da kontrolü DP iktidar olana kadar sürmüştür.

DP mensupları kuruluşunun hemen ardından partiye yönelik baskılardan şikayet etmeye başlamıştı⁴⁶. 10 Haziran 1946'da da seçimlerin Ekim 1947 yerine 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar verildi⁴⁷. Bu değişikliğin Demokrat Parti'nin seçimlere yeteri kadar hazırlık yapamadan gidip sonuç almak çabasının ürünü olduğu düşünülebilir. Metin Toker bu konuyu şöyle belirtmektedir: *"Hedef, genel seçimleri bir an önce yapmak ve DP devleşmeden bir dört yıllık zaman kazanmaktı."*⁴⁸

Seçim tarihinin netleşmesinden hemen sonra DP'ye yönelik izleme faaliyetlerinin başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim 4 Temmuz 1946'da Afyon Valiliği tarafından İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda DP mensuplarının ve özellikle kurucularının DP kurulduktan sonra da devlet tarafından izlendiğine ilişkin bilgiyi bulabiliyoruz. Bu raporda Demokrat Parti mensubu Adnan Menderes'in ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün 2 Temmuz 1946 gecesi İzmir Treni ile Afyon'a geldikleri bildirilmekte ve bir otele yerleştikleri belirtilmektedir. Dönemin Afyon Valisi tarafından İç İşleri Bakanlığına iletilen bu raporda Adnan Menderes'in rahatsız olup otelde kaldığı ancak Fuat Köprülü'nün Afyon'daki parti mensuplarıyla görüştüğü bilgisi verilmektedir. Raporun içeriğinden Fuat Köprülü'nün faaliyetlerinin neredeyse saat saat izlendiği, nerede ve kimlerle bereber olduğunun ve hangi konularda konuştuğunun kaydedildiği anlaşılmaktadır. Örneğin şu ifadeler izlemenin ne kadar yakından ve titizlikle yapıldığını göstermektedir:

*"...saat 18'de Yukarıpazar mıntıkasında Belediye kahvesinin bahçesinde Demokrat parti mensupları ile toplanan halka bir söylev vermekte iken açık yerlerde bu kabil toplantı ve söylevlerin önceden Vilayet makamına bildirilmesi icab edeceği Demokrat Parti Afyon Müteşebbis Heyeti Reisi Halil Hilmi Besca'ya ihtar edilmesi ile söylevden vazgeçildiği, akşam saat 22'de Parti binasına toplanan Parti mensupları ve halka Fuat Köprülü'nün bir konuşma yaptığı, 3/7/946 günü saat 14 de Fuat Köprülü'nün emekli general Sadık Aldoğan, Hazım Besen ile Bolvadin ilçesine giderek Parti binalarında bir konuşma yaptığı ve bugün saat birde yanlarında Sadık Aldoğan olduğu halde Ankara'ya gitmek üzere trenle şehrimizden ayrıldıkları, konuşma konularının postada olduğu arz. [edilir.]"*⁴⁹

DP'nin 1946 seçimleri öncesi devletçe takibine ilişkin başka belgeler de vardır. Erzurum Valiliği tarafından İçişleri Bakanlığı'na (Dahiliye Vekalaeti'ne) gönderilen 10 Temmuz 1946 tarihli bir telgraf metni, yine bu kez DP'nin diğer bir kurucusu Refik Koraltan'ın faaliyetlerinin izlenmesine yöneliktir. Bu belgeye göre yanında yirmi kişilik bir heyet olmak üzere Demokrat Parti'nin kurucularından olan Refik Koraktan'ın Ankara'dan uçakla, Erzurum'a geleceği önceden DP Erzurum İl Başkanı tarafından Erzurum Valiliğine bildirilmiş ve davul zurna ile karşılama yapma izni istenmiştir. Ancak Erzurum Valiliği "bu gibi karşılamalarda halka heyecan verici ve istirahatini selbedici" [ortadan kaldıracağı, bozacağı] nitelikte bulunarak reddedilmiştir. Belgeye göre 9 Temmuz 1946 günü Refik

46 Bkz.Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s.19, 8 Mayıs 1946'daki Celal Bayar'ın bildirisi. Ayrıca Bkz. Karpat, age.,s. 248.

47 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, age., s.21.

48 Metin Toker, Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Eylül 1990, s.109.

49 (BCA) 030/01/65/402/2.

Koraltan ve yanındakiler beklediği üzere şehre gelmişler ve on iki DP'li tarafından karşılanmışlardır⁵⁰.

Bu belgenin de gösterdiği gibi DP'nin 1946 seçimleri öncesi özellikle tepe kadrolarının tüm Türkiye'de yakından izlendiği ve en ufak ayrıntılara da dikkat edildiği ortaya çıkmaktadır. Ancak belge incelendiğinde bu eylemin sadece bir gözleme ve yukarı makamlara bildirmeden ibaret olmadığı, DP'nin siyasi faaliyetlerini sınırlamaya yönelik tavır ve turumları da içerdiği anlaşılmaktadır. Nitekim DP'liler bu süreçte, yani 1946 seçimlerine giden günlerde uğradıkları baskı ve engellemelerden şikayet etmişlerdir. Bu şikayetlerin ortak özelliği onlara göre "siyasi faaliyeti önleme girişimi" idi⁵¹. Bu süreçte DP'li politikacıların komünist faaliyetlerin önüne geçilmesi gibi ilgisiz gerekçelerle bile köylere gidip siyasi faaliyette bulunmaları engellenebiliyordu⁵².

Demokrat Parti'nin kuruluşunun hemen ardından başlayan genel takibin daha kolay yapılması için Hükümet'in yeni tedbirlere başvurduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kırsal kesimde başlayan parti mensubu-halk buluşmalarının hem izlenmesi hem de bir anlamda zorlaştırılması için köylere gidecek heyette bulunacakların İçişleri Bakanlığına başvurarak bir belge almaları gerektiği konusunda yeni bir yönetmelik yayımlandığı basına yansımından anlaşılmaktadır. Bu yönetmeliğe göre köylülerle konuşan herkes hangi partinin mensubu olarak konuştuğuna ilişkin partisinden alacağı bir kimlik beyan etme zorunluluğuna tabii tutulmaktadır. Ulus Gazetesi'nin 8 Temmuz 1946 tarihli nüshasındaki habere göre bu belgenin istenme gerekçesi de parti mensupları arasına karışan "*bazı muzır*" kişilerin "*sağ köylüler*"e "*rejim aleyhinde ulu orta zehirli telkinler*" yapması olarak belirtilmektedir⁵³.

Özellikle seçimlerin yaklaşması üzerine DP'ye yönelik baskıların yoğunlaştığı birçok kaynak tarafından da kabul edilmektedir⁵⁴. Bu belgenin de bunu kanıtladığı söylenebilir. Diğer şikayetler arasında ise kırsal kesimde "Jandarma baskısı" ve "kötü muamele" sayılmaktadır⁵⁵. Buna karşılık CHP ise kendi üyelerini seçim sürecinde zor kullanmamaları yolunda uyardı⁵⁶.

Bu gelişmeler üzerine DP, yukarda sözü edilen belgenin istenmesinin 21 Temmuz 1946'da yapılacak⁵⁷ seçimler öncesi DP'nin propaganda faaliyetlerinin önlenmesi ve zorlaştırılmasına yönelik olduğunu bir beyanname ile kamuoyuna duyurdu. Bu beyanname, sözü edilen belgeyi almak ve belirtilen köylere gidebilmek yurttaşların 48 saat önceden bir dilekçe ile idari makamlara müracaatta bulunmaları ve bir inceleme sonucunda uygun görülenlere bu belgenin verileceği biçiminde bir yöntemin uygulamaya sokulduğunu belirtmektedir.⁵⁸ Bu işleyiş ile açıkça DP mensuplarının ve taraftarlarının bir tür fişlenmesinin amaçlandığı ve bu kişilerin faaliyetlerin daha rahat izlenmeye çalışıldığı

50 (BCA) 030/01/65/402/3.

51 Karpat, age., s.248.

52 Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", Türkler Ansiklopedisi, Cilt 16, Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.1417.

53 (BCA) 030/01/44/257/1, s.4. (Ulus Gazetesi, 6/7/1946, s.1).

54 Çavdar, age., s.457; Haytoğlu, age., s.89.

55 Karpat, age., s.248.

56 Karpat, age., s.248.

57 Çavdar, age., s.457; Karpat, age., s.250.

58 (BCA) 030/01/44/257/1, s.1.

anlaşılmaktadır. Doğal olarak bu işleyişin DP'nin seçim faaliyetlerini ve propaganda çalışmalarını büyük ölçüde zorlaştıracığı açıktır. DP tarafından bu işleyişi eleştiren ve 11 Temmuz 1946 tarihli Vatan Gazetesi'nde yayınlanan açıklamada da bu durum ve yönetmeliğin neden olacağı kısıtlılıklar şöyle belirtilmektedir:

“Bundan maksat Millet Vekili Seçimleri arifesinde muhalif partilerin halkla ve köylerdeki teşkilatları ile her türlü temas ve irtibatlarını kesmek olacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Bilhassa seçim arifesinde bir parti teşkilatı kademeleri ve mensupları arasında ve halkla her türlü irtibatın kesilmesi halinde hasıl olacak durum meydandadır. Her köyün tamamıyla tecrit etmek ve teker teker baskı altına alınarak ve muhalif partilerdeki şahısları teker teker dağılmaya ve istifaya mecbur etmek, halkı tehdit etmek, habaerleşmeyi imkansız kılmak, hatta Millet Vekili aday listelerinin ve seçimlerde sandık başlarında bulundurulacak parti temsilcilerinin bile köylere gönderilmelerine mani olmak, İç İşleri Bakanlığınca verilmiş olan bu emrin tabii bir neticesi şeklinde kendisini gösterecektir.”⁵⁹

Bu belgede ilginç olan bir nokta da DP'nin söz konusu İçişleri Bakanlığı genelgesinin 1924 Anayasası'nın 70., 78. ve 108. maddelerine aykırı olduğunu ve partilerinin seçimlere eşit koşullarla girme hakkını ellerinden alındığını düşünmesi ve anayasaya aykırılık iddiasını uzun uzun ve gerekçelendirerek dile getirmesidir⁶⁰. Henüz Anayasa Mahkemesinin olmadığı bu dönemde DP'nin bir konuda anayasaya aykırılık iddiasını kuruluşunun hemen sonrasında dile getirmesi ancak iktidar olduğu 1950 yılından 1960 yılına kadar olan sürede Anayasa Mahkemesi kurumunu oluşturmayı düşünmemesi ilginç bir nokta olarak kaydedilmelidir.

Vatan Gazetesi'nin 11 Temmuz 1946 tarihli sayısında yayınlanan bu DP bildirisi, partinin kuruluşundan itibaren karşılaştığı engelleri ve faaliyetlerinin devlet tarafından izlenmesi üzerine de şöyle değinmektedir:

“Demokrat Parti bugün uğramak bulunduğu sair haksız ve kanunsuz muameleleri de bu münasebetle umumi efkara kısaca arz etmeyi bir vazife bilir.

Bir çok idare amirleri ve zabıta kuvvetleri çok defa birlikte hareket ederek Partimiz mensuplarını istifaya ve C.H.P. ye rey vermeye mecbur etmek için her türlü tehditlere, tazyiklere, hatta dayak atmalara kadar gitmekte, sebepsiz tevkifler yapılmaktadır. Sabıkalı şahsiyetler tarafından partimiz mensuplarına karşı yapılan kanunsuz tecavüzlerin de zabitanın gözü önünde vuku bulduğu görülmüştür. Bu gibi birçok hadiselerin tutulmuş zabıtları dosyamızda mevcuttur. Bu hadiselerin bir sistem dahilinde bütün memlekette cereyan etmiş olması aynı merkezden verilmiş emir ve direktiflerin mevcudiyetine hükmettiğidir. Bu hal iktidar partisinin her ne pahasına olursa olsun muhalefete hürriyet vermemek kararını da almış olduğu kanaatinin yerinde olduğunu teyit etmektedir.”⁶¹

Görülüyor ki, DP partiler arası çekişmelerden çok devlet örgütünün müdahaleleriyle karşı karşıya kaldığının farkındadır.

59 (BCA) 030/01/44/257/1, s.1. Bkz. EK.3.

60 (BCA) 030/01/44/257/1, s.2.

61 (BCA) 030/01/44/257/1, s.2.

Bildirinin sonunda ise DP bu koşullar devam ettiği taktirde seçimlerden çekilmeyi düşündüğünü vurgulayarak şöyle denilmektedir:

Bütün bu “kanun dışı hareketlerin meydana getirdiği ciddi durum karşısında tazyiklerden ve bunların doğuracağı neticelerden korunmak maksadiyle seçimlerden çekilmek hatıra gelebilirse de memlekette demokrasinin mütevazı ölçüde dahi tatbiki imkan olmadığı kanaatine yer vermemek suretile durumu daha ağırlaştıracak olan böyle bir karardan iştinabı mülli menfaate daha uygun buluyoruz.”⁶²

Anlaşıldığı üzere DP, “seçimlerden çekilme”⁶³ ihtimalini değerlendirmiş bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasının uluslararası konjonktürü ve hükümetin dış dünyaya “demokrasiye geçiş” görüntüsü vermesinin önemi düşünüldüğünde bu imanın boş bir tehdit sayılamayacağı açıktır.

CHP ise DP'ye karşı ağır suçlamalarada bulunuyordu. Bunlar arasında Arap harflerinin tekrar geri getirileceği, Ezan'ın tekrar Arapça okunacağı ve dinin siyasete alet edilmesi yönünde iddialar bulunmaktadır⁶⁴.

Gerçi DP, yukarıda yayınladığı beyannameden önce 16 Haziran 1946'da Ankara'da Celal Bayar'ın başkanlığını yaptığı bir toplantıda seçimlere katılma kararını vermişti⁶⁵. Ancak 11 Temmuz beyannamesi bu konuda tedirginlik yaratmamış değildi. CHP, bu beyannamedeki “seçimlere katılmama” imasının, tam tersine seçimlerde DP'nin “kendine acındırarak” daha çok oy almak için bir manevra olduğunu belirtti⁶⁶. Oysa DP'ye bu dönemde yapılan baskılar ve Devlet görevlilerinin CHP adına müdahaleleri bizzat İsmet İnönü'nin damadı tarafından da kabul görmektedir. Metin Toker 11 Temmuz beyannamesi sonrası CHP tepkisini yorumlarken şöyle demektedir:

“CHP ateş püskürdü : ‘Beyanname, halkı kendilerine acındırarak daha fazla oy toplamak arzusundan doğan bir pronaganda beyannamesidir.’ Evet, belki. Ama CHP'den, DP'ye gelen hücumlar ortadayken ve valiler kaymakamlarına baskı yapıp dayak atın, DP'yi sureti katiyede kazandırmayın diye tamimler gönderirken, kaymakamlar da DP'li köylülere meydan dayakları çekerken DP'ye acındırmak için beyannameye mi ihtiyaç vardı?”⁶⁷

Bizim kanımızca da 1946 seçimleri öncesinde DP'ye yapılan baskıları yadsımak olanaksızdır.

Seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde yapıldı. 456 milletvekilliğinden 395'ini CHP, 64'ünü DP aldı ve 6 milletvekilliği de bağımsızların oldu⁶⁸.

62 (BCA) 030/01/44/257/1, s.2.

63 Çavdar'ın bildiriye aktardığı cümleleri orijinal belgeye göre biraz farklıdır. Bildirinin sonunda Çavdar'ın belirttiği gibi “iktidar partisi, ne pahasına olursa olsun, muhalafete yer vermemek kararındadır.” cümlesi ise orijinal metinde yoktur. Bkz. Çavdar, age., s.458.

64 Karpat, age., s.249.

65 Toker, age., s.111.

66 Toker, age., s.114.

67 Toker, age., s.114-115.

68 Karpat, age., s.250-251. Bu seçimler sırasında da açık oy gizli tasnif gibi demokratik olmayan seçim usüllerinin görülmesi ve seçim sonrasında oy pusulalarının imhası gibi uygulamalar genel olarak DP'nin yaşadığı baskılara ek olarak sayılabilir. Bkz. Alpaslan Öztürkci, “Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi”, The Journal of Mediterranean Civilisations Studies (CEDRUS The Journal Of MCRI), 2019(VII), s. 750.

4-1946 Seçimleri Sonrasında Demokrat Parti'ye Yönelik Devlet Takibi

Artık TBMM'de bir grup olarak varlığını hissettiren DP, burada da hükümeti eleştirme fırsatını yakalamıştı. 7 Eylül 1946'da yapılan devalüasyon⁶⁹ ise zaten geride kalan 2. Dünya Savaşı koşullarında çok sıkıntılı bir hayat yaşamaya zorlanmış dar gelirliileri daha zor duruma soktu⁷⁰ ve toplumdaki genel memnuniyetsizlik daha da arttı. Bu durumda özellikle TMBB'de hükümet ile DP arasındaki ilişkiler gerildi. Başbakan Recep Peker'in muhalefete karşı sert tutumu⁷¹ bu durumu daha da keskinleştirdi. DP ise TMBB' de hükümeti tek parti dönemindeki alışkanlıklarını sürdürmekle ve demokrasiyi gerçek manada işletmek için gerekli düzenlemeleri yapmamakla eleştirdi⁷².

1946 seçimlerinin yapılması DP'nin siyasi faaliyetlerine yönelik takibi ve ilgiyi azaltmadı. Recep Peker gibi muhalefete daha sert davranılmasını isteyen bir ismin başbakan olduğu dönemde, 28 Kasım 1946'da, CHP Genel Sekreteri adına Tranzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu tarafından CHP'nin bütün il yönetimlerine ayrı ayrı gönderildiği anlaşılan bir yazıda, muhalif partilerin (yazıdaki ifade ile "Karşı Partilerin") o il çerçevesindeki Ocak, Bucak, İlçe ve İl yönetimlerinin kimlerden oluştuğuna ilişkin son bilgi istenmektedir. Yine bu yazıda o il çerçevesinde "karşı partilerin" propaganda faaliyetlerinin izlenmesi ve buna karşılık CHP'nin o ildeki örgüt ve partililerinin nasıl karşılık verdiğine ilişkin aylık raporlar istenmekte, rutin dışı bir faaliyet ya da gelişme olduğunda ise aylık rapor beklenilmeden derhal bildirilmesi gerektiği bildirilmektedir. Yine bu belgede "Karşı Partilerin" o il çevresinde çıkardıkları ve çıkaracakları her türlü yayının da "takip edilerek" parti merkezine bildirilmesi talep edilmektedir.⁷³

Görülüyor ki 1946 seçimlerinden sonra da DP'nin faaliyetleri çok yakından takip edilmeye devam edilmektedir.

7 Aralık 1946 tarihli bir belgede de DP'nin bu kez İstanbul'daki faaliyetlerinin devlet örgütü tarafından, İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından, izlendiği ve raporlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla DP'nin tüm Türkiye'deki faaliyetlerinin hem CHP parti örgütü hem de devletin resmi kurumları eliyle çift kanaldan izlendiği görülmektedir.

İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün İstanbul Valiliği'ne ve İstanbul Valiliği'nin de İç İşleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor, 23 Kasım 1946 tarihinde İstanbul Taksim'de gerçekleşen DP'nin merkez ilçe yıllık kongresi hakkındadır. Rapor, bu toplantıya Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak gibi DP'nin bütün ileri gelenlerinin katıldığını belirterek başlamaktadır.⁷⁴ Belgede kongrenin her aşaması, DP'nin önde gelen kadrolarının ne yaptığı ve söylediği ayrıntıyla raporlanmıştır. Kongre katipliğine seçilen Hüseyin Pala'nın İsmet İnönü'nün CHP başkanlığından istifasını isteyen bir konuşma 69 Eylül 1946 Devalüasyonu ile 1 Amerikan Doları 2,81 TL olurken İngiliz Sterlini 11,31 TL oldu. Buna göre Deva-

lasyon oranı ortalama %50 oluyordu. Bkz. Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Türkiye İş Bankası Yayınları, 1.Baskı, İstanbul Ağustos 2015, s.219.

70 Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 yıllık İktisadi Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, Nisan 2015, s.225.

71 Sina Akşin, Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, 19.Baskı, İstanbul Ocak 2015, s.245; Çavdar, age., s.460-461; Karpas, age., s.258-259.

72 Bkz.14 Ağustos 1946 günkü Meclis oturumunda Menderes'in beyanati, TBMM 8.Dönem 1.oturum tutanağı. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001003.pdf>, s.59-60.

73 (BCA) 490/01/6/34/9. Bkz. EK.4.

74 (BCA) 030/01/65/404/6. Bkz. EK.5/1.

yaptığını belirten bu raporda ilginç bir ara bölüm olarak Hüseyin Pala'nın kimlik ve kişilik özellikleri bilgisine de yer verilmiştir. Hüseyin Pala'nın ayrıntılı hayat öyküsüne yer veren ve aile içi ilişkilerindeki durumuna kadar bilgiler içeren bu rapor bize bu dönemde devlet takibinin DP'nin faaliyetleri sırasında karşılaşılan her yeni isme yönelik olarak büyük bir titizlikle bilgi derlemeyi içerdiğini de göstermektedir. Raporda Hüseyin Pala'nın komünist düşünceyle ilgisi konusunda da hassasiyet gösterildiği anlaşılmaktadır⁷⁵.

1946 Seçimleri sonrası DP'ye yönelik bilgi talepleri ve takip faaliyetleri, CHP'nin kendi iç kurumları arasında da önemli bir yer kaplamaktadır. Bu açıdan 9 Nisan 1947 tarihli bir belge dikkat çekicidir. Bu belgeye göre CHP'nin o dönem parti sekreteri olan Faik Ahmet Barutçu, Ağrı, Bilecik, Çorum, Eskişehir, Gümüşhane, Isparta, İstanbul, Kastamonu, Kütahya, Ordu, Samsun ve Trabzon illerinin il idare kurumlarından o illerdeki *"Demokrat Parti'nin İl İdare Kurulu Başkan ve Üyeleri ile, İlçe İdare Kurulları Başkanlarının adları ve meslekleri hakkında istenen belgelerin bir an evvel gönderilmelerini"* rica etmektedir⁷⁶.

DP'nin politik faaliyetlerinin ve mensuplarının ve bunlarla ilgili bilgilerinin, CHP örgütü tarafından izlenmesine 1950 yılına kadar devam edilmiş olduğu anlaşıyor. Bu kapsamda 1950 seçimlerinden önceki en son belge 5 Eylül 1949 tarihli bir belgedir. Bu belgeden anlaşıldığına göre CHP Genel Sekreterliği 11 Temmuz 1949'da 3146 sayılı bir iç yazışma metni ile Sinop İli CHP örgütünden Sinop'ta DP'nin il ve ilçe faaliyetlerini sormuş, Sinop CHP örgütü de genel merkeze 27 Ağustos 1949 tarihi notu düşülen bir metin ile *"Demokrat Parti'nin 21 Temmuz tarihinde ne il merkezinde ve ne de ilçe merkezlerinde miting yapmadığını bilgi olarak saygı ile arz ederim"* şeklinde yanıt vermiştir⁷⁷.

Bu belge ve gelişmelerden CHP'nin ve CHP yönetimindeki devlet organlarının 1950 seçimlerine kadar DP'nin faaliyetleri ve üyeleri hakkındaki bilgileri çok yakından ve detaylı bir biçimde izledikleri anlaşılmaktadır. 1950 seçimlerinden sonra devlet aygıtının DP yönetimine girmesi ile birlikte DP, Devlet organları tarafından "izlenilen" parti olma niteliğini doğal olarak kaybetmiştir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde gerçekleştirilen çok partili hayata geçiş denemeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Hemen ardından başlayan İkinci Dünya Savaşı da yeniden çok partili hayata ve demokrasiye tam anlamıyla geçiş için bir gecikme yarattı. Bu süreçte CHP Türkiye'de tek parti yönetimini kurmuş oldu. Savaş sonrası iç ve dış dinamiklerin zorlamasıyla tekrar yeni partilerin kurulması yeni bir dönemi başlattı. Kurulan partiler arasında CHP'den kopan ve Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koralan'ın başı çektiği bir grup tarafından kurulan DP en ciddi iktidar adayı olarak sıvırdı.

1946 yılında yapılacak genel seçimlere yaklaşırken bu sürecin sancılığı olacağını ortaya koyan gelişmeler yaşandı. Özellikle Türkiye'deki sol muhalefetin en büyük muhalafet partisi olacağı beklenen ve kamuoyunda ilgiyle karşılanan DP içinde etkili olma çabaları ve olasılığı, yönetim kadrolarında belirgin bir ürküntü yarattı. Tan Gazetesi'nin basılması

75 (BCA) 030/01/65/404/6, s.2.

76 (BCA) 490/01/7/35/7, s.2 ve 3.

77 (BCA) 490/01/9/48/19.

olayı sonrasında sol muhalefet hem DP'den uzaklaştırıldı hem de dış dünyaya Türkiye'de etkili olabilecek bir "sol" siyasetin var olduğu gösterildi. Böylelikle Batı bloğuna katılmak isteyen Türkiye için potansiyel olarak komünizmin yayılacağı bir ülke imajı (korkusu) yaratılmış ve kullanılmış oldu. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Batı bloğuna katılması için bir gereklilik olarak beliren çok partili hayata ve sonrasında tam manasıyla demokrasiye geçişin, bilinen kadrolarla ve cumhuriyetin temel ilkelerini çizen sınırları aşmayacak bir muhalefet ile olması sağlandı.

1946 genel seçimlerine giden yolda yürüttüğü muhalefet düşünüldüğünde DP'nin ve Cumhuriyetin kurulduğundan beri çok büyük ölçüde tek parti olarak devlet aygıtı ile özdeşleşmiş olan CHP'nin birbirlerine karşı olan tavırları, esasen Türkiye'de demokrasinin doğal bir tarihsel gelişim süreci yaşayamaması yüzünden kabaca "acemilik" diyeceğimiz, demokrasi geleneğinin ve kültürünün yerleşmemiş olmasının bolca örneğini içerir. 2. Abdülhamit dönemindeki kesinti, izleyen İttihat Terakki yönetimi süreci ve sonrasında Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen süre birlikte düşünüldüğünde, hem topluma hem de siyasi kadrolara demokrasi içinde yönetmenin ve demokrasiyi içselleştirmenin gereklerini aşılayacak bir tecrübe fırsatı vermemiştir. Terakkiper Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka denemelerinin çok kısa sürmesi de bu eksikliği giderememiştir. Bu bakımdan 2. Dünya Savaşı sonrası başlayan çok partili hayata geçiş dönemi, özellikle CHP yönetim kadrolarının uzun süren parti-devlet bütünleşmesi ve değişmez liderlik sürecinde geliştirdikleri davranış kalıpları, bu alışkanlıkların yerini demokratik bir geleneğe terk etmesini hemen sağlayamadı. Devlet yöneticilerinin parti kimlikleriyle devlet aygıtı içindeki rollerinin tekleşmesi olgusu, bir tarafsızlık ve eşit uzaklık yaklaşımına hemen geçilmesini engellemiştir. Daha sonra DP iktidarı dönemini de katabileceğimiz "Demokrasiyi yaşayarak öğrenme" ve siyasal geleneğinin sistem değişikliğine anında ayak uyduramaması biçiminde tarif edebileceğimiz olgular, aslında bu acemiliğin ve demokratik bir düzende biçimlenmiş bir tecrübeyi yaşama fırsatı bulamamış, demokrasi kültürünü içselleştirecek tarihsel gelişmenin uzağında kalmış siyasi kadroların varlığının sonuçlarıdır. Bu gelenek eksikliği, devlet gücünün parti gücü olarak kullanılmasının doğal karşılayan kadrolar üretmiştir. Zaten gelenek ve kültür, siyasal, sistemsel ve kanuni düzenlemelerin hızına hiçbir toplumda yetişemez. Düzenlemeler hızlı olsa bile gelenek ve kültür ağır ve evrimsel bir süreçte gelişir ve yenileşir. Hatta tam tersine 1960 askeri darbesiyle başlayan süreçte darbeler ve darbe niteliğinde müdahaleler ile demokrasiye ara vermenin daha baskın bir gelenek oluşturması Türk siyasal hayatında önemli bir eksiklik olarak belirlemiştir. Yani zaten oluşması, toplum ve siyasal ve siyasetin dışında kalması gereken aktörler tarafından içselleştirilmesi için epeyce bir zaman geçmesi gereken demokrasi geleneği, tam ters yönde bir gelenek tarafından yeteri kadar zaman tanınmadan engellenmiştir.

Siyasal aktörlerin demokrasiye adapte olamaması olgusunun 1945-1950 dönemindeki en belirgin sonuçları bu makalede gösterdiğimiz biçimiyle muhalefetin kontrol edilmesi, izlenmesi, ayıklanması ve neredeyse muvazaalı ilişkilere zorlanması olmuştur. Demokratik siyasal hayata yabancı ve dolayısıyla demokrasiyi, demokratik yaklaşımı öğrenme, demokrasiyle yaşama pratiği edinme fırsatı bulamamış, kanunlar dışında asıl gerekli olan demokratik kültür ve demokratik ahlak gibi dış sınırlayıcılardan ziyade iç sınırlayıcı bireysel nitelikler geliştirememiş kadrolar, bu eksikliklerini bu süreçte ortaya koymuşlardır. Demokrasilerde teorik olarak iktidara talip olanla, iktidarda olan partilerin eşit bir

mücadele içinde olmaları gerekliliğine karşın, 1946'da DP'nin henüz daha kurulmasından bile önce başlayan süreçte özellikle devlet aygıtının rekabetteki partilerden olan CHP tarafından elde tutulmasının yarattığı eşitsizliğin sınırlandırılmaması, sınırlandırılması gerekliliği bilincinin henüz bir gelenek olmaması, iktidardaki CHP'nin devlet gücünü DP üzerinde kullanması sonucunu doğurmuştur. Bu kullanımın en görünür yüzü, DP'nin muhalefette kaldığı ve iktidarın en büyük olduğu dönemde tüm siyasal faaliyetlerinin hem devlet aygıtı ve hem de bu aygıt ile neredeyse iç içe girmiş CHP örgütü tarafından çok yakından izlenmesine, sınırlandırılmasına ve tacizlere uğramasına neden olmuştur. Özellikle daha sonra Türk siyasal hayatında ne yazık ki olumsuz anlamda bir gelenek oluşturacak olan "bizden", "onlardan" ayrımı ve kişilerin siyasal taraftarlığı bakımından fişlenmesi olguları bu dönemde çok sık karşımıza çıkmıştır. Bunun hem, bir tecrübesizlik hem de yeni kurulmuş bir cumhuriyetin sosyal ve siyasal yönelimin bozulacağı korkusunun eseri olduğunu söyleyebiliriz. Esasen "onlardan" duyulan korku, Türk siyasal hayatının bu döneminde belirgin biçimde ortaya çıkmış ve demokratik işleyişten ayıklanması gereken olumsuz bir parça niteliğini bu dönemde kazanmaya başlamıştır.

Kaynakça

Belgeler:

- (BCA) 030/01/11/64/2.
- (BCA) 121/10/2/8/1.
- (BCA) 030/10/ 79/524/18.
- (BCA) 030/10/85/563/4.
- (BCA) 030/01/53/315/4.
- (BCA) 490/01/5/27/17.
- (BCA) 030/01/65/402/2.
- (BCA) 030/01/65/402/3.
- (BCA) 030/01/44/257/1.
- (BCA) 490/01/6/34/9.
- (BCA) 030/01/65/404/6.
- (BCA) 490/01/7/35/7.
- (BCA) 490/01/9/48/19.

Kitaplar ve Kitap Bölümleri:

- AĞAOĞLU Samet (1972) *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası.
- AHMAD Feroz ve Bedia Turgay (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı.
- AKŞİN Sina (2015) *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 19.Baskı, İstanbul.
- AYDEMİR Şevket Süreyya (2000) *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 7.Baskı.
- ÇAVDAR Tevfik (2008) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı.

- DEMİRAL Cafer (Hazırlayan) (1973) *Türkiye'nin 42 Hükümeti*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- DEMİREL Ahmet (2018) *Tek Parti İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- HAYTOĞLU Ercan (2011)“İnönü Döneminde Türkiye’de Siyasal Yaşam”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Editörler: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s.77-115.
- İNCİOĞLU Nihal Kara (2009) Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunu, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (Editör), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* Dora Yayınları, 4. Baskı.
- KARPAT Kemal H.(2013) *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- KOÇAK Cemil (2010) *Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti, Cilt 1*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- KÜÇÜK Yalçın (2006) *Gazi, Sırlar*, Salyangoz Yayınları, Birinci Baskı, Aralık , s.361-393.
- _____ (2012) *Türkiye’de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar Cilt 2*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- TEZEL Yahya Sezai (2015) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- TOKER Metin (1990) *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı.
- TURAN Şerafettin (2019) *Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap, Birinci Bölüm, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım, 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı.
- YEŞİL Ahmet (1988) *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı.

Makaleler

- BAKAN Selahattin- ÖZDEMİR Hakan (2003) Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s.373-397.
- DOKUYAN Sabit (2014) Çok Partili Hayata Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti’nin Kuruluşu, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Asos Journal, The Journal Of Academic Social Science*, Yıl:2, Sayı:2/1, s. 151-169.
- ÖZDEMİR Ali Ulvi (2012) İkinci Dünya Savaşında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı.49, Bahar, s.179-216.
- _____ (2014) Çok Partili Hayat Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet İle İlişkileri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 55, Güz, s. 177-242.

_____ (2019) Kazım Karabekir'in Muhalefete Geçiş ve Bu Süreçte Devlet Tarafından İzlenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl.15, Sayı.30, Güz, s.135-167.

ÖZTÜRKÇİ Alpaslan (2019) Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, *The Journal of Mediterranean Civilisations Studies (CEDRUS The Journal Of MCRI)*, VII, s. 741-755.

ÖZÜÇETİN Yaşar (2002) Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri, *Türkler Ansiklopedisi, Cilt 16*, (Editör Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.1408-1426.

ŞAHİN Enis- TUNÇ Bilal (2015) Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947), *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)* Cilt/Volume:1, Sayı/Issue:2, s.31-69.

Dijital Kaynaklar

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001003.pdf>
(28.Şubat 2021)

EKLER

EK.1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Başbakanlığın, B.M.M.de Toprak Kanunu 1/6
Kanun Tasarısı hakkında 15.5.945 tarihli kanununu

A.MENDERES (Aydın) - Arkadaşlar; Türkiye Büyük Millet Meclisinin, bugüne kadar yaptığı kanunların, derinliğine ve genişliğine tesirleri bakımından, belki de önemlisinin üzerinde bulunuyoruz. Benden evvel söz alan kıymetli arkadaşlarımızın emek, dikkat ve bilgi mehsulü olan fikir ve mütalâsolarından, bu konuda atılacak yanlış bir adımla esasen etketsiz olan zirei ve iktisadi bünyemizi bütünlükten sarsmış oluruz endigesi açıkça sezilmektedir. Böyle düşünmekte çok haklıdılar. Çünkü Toprak Kanunu ihtiva edeceği hükümler itibariyle ve tatbik edeceklerin zihniyet, görüş ve kabiliyetlerine göre, çok faydali elebi- leceği gibi memleketi zirei iktisadi perişanlığa düşürecek bir kanun da ola- bilir. Bizim toprak kanunumuz; ne başka memleketlerin kendi türlü ekonomik, sosyal ve politik realite ve temayülleri ne göre şekillenmiş olan kanunlarının bir teklidi, ne de yabancı ideolojilerin bir me'kesi ve ne de tek taraflı ve indî görüşlerin mehsulü olamaz. Yüksek Heyetinizin selim aklı, kudretli guuru bu kanuna en faydali veçheyi verecektir. Buna imanım vardır.

Arkadaşlar; Bu çapta bir kanunun müzakeresinde, huzurunuzda her şeyin açık olarak konuşulmasının memlekete ancak fayda verebileceği kanaatinden hareket ederek asıl mevzu girmeden önce Yüksek Heyetinizin aydınlatılması gerekli bulunduğu komisyon müzakerelerinden bir sayfayı arz etmeğe müsaade bu- yurmanızı istirham edeceğim.

Bu çok önemli vazife ile görevlendirdiğiniz komisyonunuz, konunun büyük önemi nispetinde tasarrufla işlenmedi ne emek, gayret ve zaman vermiştir. Üç ay fesilsiz olarak çalışılmış, tasarı bir defa değil, iki defa müzakere olunmuş, birçok hükümler de Sukomisyonlarda ayrıca incelenmiş, Hükümet ve Mütahassıslar dinlenmiş ve komisyona dâhil bulunmayan pek çok arkadaşların kıymetli fikir- lerinden de faydalanılmıştır. Bu suretle meselesini sona erdirmiş bulunan ko- misyonunuz için, Hükümetçe teklif edilip Sukomisyonu havale edilmiş bulunan muvazelerın önlenmesine dair bir fıkranın müzakere ve kabulünden başka yapa- cak bir iş kalmamış iken komisyonun bu son toplantısına Sayın Başbakan, gelez- rek bazı tekliflerde bulunmuştur.

Bu teklifler, komisyonun üç aydır üzerinde hassasiyetle durduğu ve hatta Hükümet tasarruflarında da yer olmuş bulunan bazı prensiplerin değiştirilmesini te- zammun etmekte idi. Komisyonunda söz olarak iki defa müzakeresini yapmış bulun-duğumuz madde ve hükümler üzerinde bir üçüncü müzakeresinin açılması içtû- zük hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürdüm, ve Başbakanın "komisyona gel- mezden önce Hususi Kalem Müdürlüğüne not ettirdiğim bazı esaslar" diye vasıflan- dırdığı teklifin, Hükümetçe yazılmış ve formülé edilmiş bir teklif olup olma- dığı cihetinin dehi incelenmeğe muhtaç bir mesele olduğunu ilâve ettim. A- verilen cevaplarda Hükümetle komisyonun, yüksek huzurunuzda her nekteki kolmuş ve anlaşmış olarak gelmeleri lüzumu üzerinde duruluyordu. A- nezaramı muhafaza ettim, ve bazı maddelerin üçüncü müzakeresi nâhus değişikliklere muvazir kaldım. Komisyon, bu görüşüme iştirak etmedi

030 01 11 64 2

EK.2/1

T. C.		T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI	4 Haziran 1945
İçişleri Bakanlığı			
Emniyet Genel Müdürlüğü			
Önemli İşler			
Özel sayı :		Özü:	
Genel sayı : 10.38			

Sayın Şükrü Saracoglu

Başbakan

İlişigi :

İkinci bir parti kurmak üzere Dr. Tevfik Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabiha Zekeriya Sertel, Sabahattin Celâl ve Esat Adil'in toplantı yaptıkları hakkında İstanbul'dan alınan bir yazı örneği ilişik olarak sunulmuştur .

Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim

İçişleri Bakanı

Habibî Altın

BAŞBAKANLIK		
Hususi Kalem Müdürlüğü		
Tarih	Numara	Ek
10.6.945	628	

Karşılıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarihin zikri rica olunur.

EK.2/2

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü
Özel İşler
Özel sayı: _____
Genel sayı: _____

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ADAMI

Özle: _____

Ö R N U

Özet:

Birkaç gündüzeri bazı gazeteler tarafından kurulacağı ha-
ber verilen Demokrat partisi hakkında şu malumatı aldık :

Bu partinin müteebbis ve kurucularının son haftalar içinde
(Tan) matbaasında sürekli toplantılar yaparak partinin program ve
emellerini tasarladıkları ve bu toplantıda Dr. Teflik Hüyük Aras, Dr.
Adnan Adıvar, M. Zekeriyas, Sabiha Zekeriyas Çetel, Sadrettin Celil ,
Esat Adil ile isimleri öğrenilememiş olan bazı zevatın iştirak ettik-
leri haber verilmektedir .

Dörtbeş gün evvelki toplantıdan sonra bu zatların Tan matba-
asından otomobillere binerek Park Oteline gittikleri ve birlikte yu-
rak yedikleri bildirilmektedir .

Tan Muhabirlerinden ve Anadolu Ajansı muhabirlerinden(Hikmet
Bilgin) almış olduğum bir gazete intiyasını (Parti) adına kullanacaklar
ve Tan Matbaasında ikinci bir gazete neşrecekleri de öğrenilmiştir.
Diğer taraftan eski Yarım gazetesi sahibi Arif Grup'un da günlük bir
gazete çıkarmak için Tasvir Matbaasından iznihat istediği haber alın-
mıştır . Bu konular etrafında tamenayıcı bilgi alındığında arz edile-
cektir .

İstisna nınlar

830 10 27 23 724 18 2

EK.3/1

DEVLET KİŞİLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET KİŞİLERİ

Yatan Gazetesi 11.7.1946

DEMOKRAT PARTİNİN BRYANNAMESİ

İç İşleri Bakanlığı Anayasaya aykırı
emir vermiştir.

Ankara 10 (Telefonla) - Demokrat Partinin seçimler münasebetiyle neşrettiği beyannamedir:

Ulus Gazetesinin 8.7.1946 tarihli sayısında İç İşleri Bakanlığının illere bir tamin gönderdiği bildirilmektedir. Bu tamine göre; İç İşleri Bakanlığı köylerde yapılmakta olan şehirleyici propagandaları önlemek üzere partiler adına gönderilen kimselerden hangi parti adına hareket ettiklerini gösterir vesika istemektedirler.

İç İşleri Bakanlığının bu emri üzerine bir çok yerlerde köylere gitmekte olanlara idare amirlerinden alınmış vesikaları olup olmadığı sorulmakta ve arzedenler geldikleri yerlere işde edilmektedir. Bu gibi seeri tedbirlere maruz kalan yurttaşlar, idari makamlara müracaat ettikleri takdirde köylere gidebilmek müsaadesi almak için hareket 48 saat evvel arzuhalle müracaat edilmesi ve bu müracaat üzerine yapılacak tahkikat sonunda müsaade ve vesika verilip verilmeyeceğinin tayin olunacağı kendilerine bildirilmektedir. Bundan maksat Millet Vekili Seçimleri arifesinde muhalif partilerin halkla ve köylerdeki teşkilatları ile her türlü temas ve irtibatlarını kesmek olacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Bilhassa seçim arifesinde bir parti teşkilatı kademeleri ve mensupları arasında ve halkla her türlü irtibatın kesilmesi halinde hasıl olacak durum meydandadır. Her köyde tamamıyla tecrit etmek ve teker teker basıca altına alarak ve muhalif partilerdeki şahısları teker teker dağıtmayı ve istifaya mecbur etmek, halkı tedhiş etmek, haberleşmeyi imkansıza kılmak, hatta Millet Vekili aday listelerinin ve seçimlerde sandık başları da bulundurulacak parti temsilcilerinin bile köylere gönderilmelerine mani olmak, İç İşleri Bakanlığınca verilmiş olan bu emrin tabii bir neticesi şeklinde kendisini gösterecektir.

İç İşleri Bakanlığının böyle bir kararı vermeye selâhiyeti yoktur. Çünkü Anayasamızın 78'inci Maddesi (Seferberlik ve sıkı yönetim hallerinin veya salgın hastalıklardan dolayı gerekince alınacak tedbirlerin gerektirdiği kısıntıların dışında yolculuk hiç bir kayıt altına alınmaz.) denilmektedir. Halbuki 78'inci Maddede zikredilen haller yani ne seferberlik, ne sıkı yönetim, ne de salgın hastalık halleri mevcut değil iken İç İşleri Bakanlığının bahsi geçen emri ile Yurttaşın tabii haklarından olan seyahat hürriyetini Anayasada beyan edilen haller dışında olarak ortadan kaldırıyor demektir.

Binaenaleyh, gayet açıktır ki, İç İşleri Bakanlığının bu emri Anayasamızın Seyahat Hürriyetini, Türklerin tabii haklarından kabul eden 70'inci Maddesi ile, bu hakkın ne gibi hallerde tahdid edileceğini bildiren 78'inci maddesine muhaliftir. Çok gariptir ki, İç İşleri Bakanlığı bu emri vermek için şehirleyici propagandaları önlemek bahanesini ileri sürmektedir. Herhangi bir vatandaşın, istediği yerde fikrini, kanaatlerini serbestçe söyleyebilmesi, yine Anayasamızın 70'inci maddesi ile temin olunan tabii haklarından biridir. Düşünce ve söz hürriyetinin hududu ise kanunlarla tayin olmuştur. Bir vatandaş, fikir ve kanaatlerini söylerken, suç işlemi hudutları içine girerse, bu hal ancak ceza kanunlarının şumullüne girer ve mahkemelerce usulüne göre cezalandırılması gereken bir hal tahaddüs etmiş olur.

030 01 44 257

EK.3/2

- 2 -

Yoksa bir vatandaşa "zehirleyici propagandalar yapması ihtimali vardır. Onun için sen seyahatten men ediliyorsun." demek hiç bir makam ve hiç bir vazifelinin selâhiyet hududu içinde değildir. Zehirleyici propagandalar tabiri üzerinde de kısaca durarak cevap verelim: Bu tabir tamamiyle nisbidir. Tefekkür ve kâsâtilere göre değişir. Bilhassa parti mücadelerinde muhalif partiye mensup olanların yaptığı propagandalar karşılıklı olarak zehirleyici olarak vasıflandırılabilir. Netekim iktidar Partisi mensupları tarafından yapılan objektif ölçülere göre vaki zehirleyici vasiına uygun olan propagandaları hiç bir yerde en küçük bir mani-aya rastlanmamaktadır. Bu gibi propagandalar iktidar partisine mensuplar tarafından köylerde, kasabalarda, Jandarma, polis ve valinin himayesi altında ve hatta devletin himayesi altında yapılmaktadır. Ve bütün bu hareketler herhesin gözü önünde cereyan ediyor.

Yukarıdan beri izah olunduğu üzere Anayasa hükümleri üzerine muhalif bulunduğu sula gıybe bulunmayan iç işleri Bakanlığı'nın bu emri yine Anayasanın 103 ncu maddesinde (Anayasanın hiç bir maddesi, hiç bir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz) şeklinde ifade olunan hükme göre de meşru bir emir de değildir. Onun içindir ki Anayasa hükümlerini ihlâl eden ve işlerlikten alıkonayan böyle bir emri tatbik etmek de meşru olmayan ve cezaya icabettiren bir harekettir. Demokrat Parti bugün uğranmakta bulunduğu sair haksız ve kanunsuz muameleleri de bu münasebetle umumî efkârâ kısaca arz etmeyi bir vazife bilir.

Bir çok idare emirleri ve zabıta kuvvetleri çok defa birlikte hareket ederek Partimiz mensuplarını istifaya ve C.H.P.ne rey vermeye mecbur etmek için her türlü tehditlere, tazyiklere, hatta dayak etmelere kadar gitmekte, sebepsiz tevdifler yapılmaktadır. Sabıkakımsa şahsiyet ler tarafından Partimiz mensuplarına karşı yapılan kanunsuz tecavüzlerin de zabıtanın gözü önünde vuku bulduğu görülmüştür. Bu gibi birçok hadise lerin tutulmuş zabıtları dosyamızda mevcuttur. Bu hadise lerin bir sistem dahilinde bütün memlekette cereyan etmiş olması aynı merkezden verilmiş emir ve direktiflerin mevcudiyetine hükmettirmektedirler. Bu hal iktidar partisinin her ne pahasına olursa olsun muhalefete hürriyet vermemek kararını da almış olduğu kanaatinin yerinde olduğunu teyid etmektedir.

Partimiz bu meseleler üzerinde de iç işleri Bakanı ile müteaddit defa temasa geçmiş ve milletin serbest seçim hakkının verilmesine ve bu hakkı kullanmak hususunda göstermekte olduğu iradeyi anlamaya matuf bulunan bütün bu tedbir ve hareketlerin ve bunlardan doğacak aksullmelerin mes'uliyet ve neticeleri hakkında ehemmiyetle dikkatini çekmiş bulunmaktadır. Bu müraعاتlardan hiç bir netice alınamaması üzerinedir ki, en nihayet bu durumun umumî efkârâ arzı zamanı gelmiştir. Memleketimizde demokratik bir inkişafın tahakkuku yolunda yürürken ve seçim faaliyetleri en nazik ve buhranlı günlerinde Anayasa hükümlerini aşıktan aşığa muhalif emirler çıkarmak ve Yurdun her yerinde korku, haksızlık ve kanunsuz hareketlere bir sistem dahilinde tatbik etmek suretile meydana getirilen ciddi durum Türk Matbuatına da hassasiyetli bir alkâ ile takip olunması hakiki vaziyeti bütün açıklığı ile umumî efkârâ bildirmek ve vakıalarla ve mes'uliyeti tesbite medar olmak bakımından, vazifelerinin kanun hükümlerini icraya mecbur edecek bir müeyyide olarak mütalaa olunabilir.

Diğer taraftan bu ciddi durum Partimizi Belediye Seçimlerine iştirak etmemekte, Millet Vekili Seçimlerine iştirak hususunda endişe duymaktan ne kadar haklı olduğum da teyid etmektedir.

Bütün bu kanun dışı hareketlerin meydana getirdiği ciddi durum karşısında tazyiklerden ve bunların doğuracağı neticelerden korunmak maksadiyle seçimlerden çekilmek hatıra gelebilirse de memleketin demokrasinin mütevazı ölçüde dahi tatbikine imkân olmadığı kanaatine yer vermemek suretile durumu daha ağırlaştırıca k olan böyle bir karardan iktidarı millî menfaate daha uygun buluyoruz.

030	01			442571
-----	----	--	--	--------

2

EK.4

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı
7/2899

Ankara : 28/XI/946

C.H.P.İl İdare Kurulu
Başkanlığına

Karşı Partilerin İliniz çevresi içinde
kurdıkları Ocak, Bucak, İlçe ve İl İdare Kurullarının son
durumlarını gösterir yeni bir cetvel tertipleyip Genel
Sekreterliğe yollamanızı .

2 - İliniz çevresi içindeki bu karşı Par-
tilerin faaliyetleri ve propagandaları ile buna karşı bizim
Parti teşkilâtımızın ve Partili arkadaşlarımızın faaliyet ve
propaganda dereceleri hakkında Genel Sekreterliğe aydınlatıcı,
muntazam aylık raporlar yollamayı usul edinmenizi ancak aynı
konuda, önemli ve bir an önce Genel Sekreterliğe ulaştırılmasın-
da fayda ve zaruret gördüğünüz hal ve vaziyetler olursa,
onları aylık raporu bekletmeden derhal bildirmeniz beheme-
hal lâzımdır :

3 - Karşı Partilerin, İliniz çevresi içinde
çıkaracakları ve çıkaracakları "Gazete" ve "Dergi" gibi siyasi
cereyanları gösteren basını da takibederek bildirmekte devam
etmenizi, önemle rica eder, hopinize başarılar dilerim.

C.H.P.Genel Sekreteri A.
Trabzon Milletvekili

F.A. Barutcu

490	01				6	24	9
-----	----	--	--	--	---	----	---

EK.5/1

CUMHURİYET Halk Partisi
CUMHURİYET Halk Partisi

İstanbul Halkiyet MÜDÜRLÜĞÜ 7/12/1946 Gün ve Ka.I, 28113/20462
sayılı yazısı örneğidir.

İçişleri Bakanlığına

Demokrat partinin ilçe merkez gubesi'nin senelik kongresi 23/11/1946 günü saat 18 de meşkur Partinin il idare merkezi olan Taksim Aynapaya Saraykısı sokak 30 sayılı yerde yapılmıştır.

Demokrat parti erkeğinden Celal Bayar, Refik Keraltan, Adnan Menderes, Fust Köprülü ve Emin Sazak'ın da hazır bulundukları bu kongrede ilk önce idare kurulunun yıllık mesai raporu okunduktan sonra Kongre başkanlığına (Nezdi Arca), Başkan vekilligine Rahmi ve katipliğe de (Haseen Pala) ismali şahıslar seçilmişlerdir. Haki başkanın okunan Raporunda eschale ilçe seçimlerinde kargılastıkları haksızlık ve sandık bahalarına mğahit olarak günd rdikleri 20 kişimin polisler tarafından yakalanarak Halkiyet MÜDÜRLÜĞÜ Y.inci gubesinde gece yarısına kadar mevkuf kaldıkları ve partilerine Cumhuriyet Halk partisi tarafından komonistlik atfedildiği, Ruslardan para almak suretille teğekkül ettiği yolunda girkin iftiralara marus kaldıkları, fakat halkın bu ismatları reddederak demokrat partiye layik olduğu mevkii verdiği, HÜKümetin tanyıkına ve birçak yolsuzluklara rağmen seçimi kahir bir akseriyetle kazandıkları halde sandık reislerinin sabitleri teslim etmek için ilçe seçim kuruluna gittikleri zaman bu heyetin biiltisam yerlerinde bulunmaması yüsünden sabitler evlere götürölmek suretille istenildiği gibi degisttirilmiş olduğu ve seçime tekaddüm olan gñlerde Cumhuriyet Halk partisi adamları tarafından tabettirilen partilerine kargı ismatları havi ilanların halka dağıtıldığı ve seçim günü akşamı sabitlerin degisttirildiği bir halde edrümüşgñ tertip edilmek ve mışebhileri hakkında kamui takibete girigilmek üzere evinde bulunan mebetri

-3.

030 01 1 65 404 6

EK.5/2

DEMOKRAT PARTİ'NİN
KURULUŞU

- 2 -

sevici Şüeyyibe yapılan müveccizatın kayıtsızlıkla kargılanarak için erte-
si güne bırakılmak suretile vaxifesini yapmadığı bahis mevzuu edilmiştir.

Müteakiben ilcenin varidat ve masraf raporu okunurken eski idare
heyetinden bazılarınca sos istemesi üzerine parti ama tüzüğünün kendile-
rinin konuşmasına müsaait olmadığından Oyeler arasında vukubılan bir tert-
işmeden sonra kongrede hazır bulunan parti genel başkanı Celal Bayar'ın,
İstanbuldaki teşkilatın diğerlerine nümune olacak durumda bulunduğunu ve
elde mevcut ama nisamamenin kısa bir zamanda yapıldığından bazı noksan-
lar mevcut ise de bu nisamamenin tedilina kadar hükûmlerine riayet etmek
lazımgeldiğini söylemesi üzerine semimin dileklerden goyri hususat hak-
kında sos alamamaları karar altına alınmıştır.

Bilhare kongre katipliğine seçilen (Hüseyin Pala) sos alarak esc-
Oale (Sayın Cumhuriyetin başkanı İsmâ parti başkanlığından çekilmelidir,
İsmâ Türk Tarihinin bir kahramanıdır. Çok emek verdiği Cumhuriyet Halk
partisinden artık yine millet namına veda etmelidir. İsmâ, ya hedefimis-
ya babemiz olmalıdır. Bu kendi hareketine bağlıdır) demiş ve bundan sonra
baş Oyelerin muhtelif mevzular üzerinde kısa konuşmalarla kongre da-
ğılmıştır.

Sâzleri dikkate değer görülen Hüseyin Pala'nın hâviyet ve durumu
etrafında derlenen malumat aşağıya yazılmıştır:

Bu şahsın asıl adı Hüseyin Cevdet'tir. Soyadı Teoman'dır. 1386 y-
linda Hopada Vasfiye'den doğmuştur. Babası Hopanın orta mahallesinde et-
ram Osman ağa oğullarından Mehmet'tir. Maltepe askeri lisesinin 9 uncu
sınıfında 3765 sicil sayısında kayıtlı talebe iken bir yaralama mesele-
sinden dolayı 929 yılında kaydı terkin edilmiştir. Mektep masrafları öde-
memek için bir süre İstanbulda akrabaları yanında saklı kalmışsa da bila-
hare Sirkeci'de maymanet hanında kumiyemculuk yapan kardeşi Şeref tara-
fından bu paralar mektep idaresine ödemiştir. Bundan sonra başka oku-
lara girmeğe uğramış, muvaffak olamayınca Hopadaki gılasının yanına dön-
müştür. Oradan da gılasına Husyaya geçmiş ve Batum civarında Ruslar tara-
fından yakalamak Tiflis'te 17 ay kadar mevkufl kaldıktan sonra Rusların

030	01			65	404	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

EK.5/3

MÜHÜR İZLENİNDEN SONRA İSTANBUL
VALİLİĞİNE GÖNDERİLMİŞTİR

- 3 -

Türkiye'ye şade etmek istemelerine rağmen kendisinin komünist mefkûreli bir kimsa olduğuna ve bu mefkûre uğrunda çalıştığını ve Türkiye'ye gönderildiği takdirde Türkler tarafından öldürüleceğini ileri sürerek bu teklifi kabul etmemiş ve Betonda oturan ve Çaka namında sahibi müfuz müfuz arkadaşlarının akrabalarından Göliser'in oğlu Celal ve e. sırada Türkiye'den pasaport almak suretiyle hasta bakıcılıkla Rusya'ya gitmiş olan Göliser'in kızı kardeşi Saadet'in yardımlarıyla Rusya'da kalmasına müsaade edilmiştir. Syria: bir rivayete göre de Çakanın teşebbüsle komünist mektebinde de okutulmuş olan Müseyin Pala, 934 yılında Fesaf hududundan gizlice yurda girerken yakalanmış ve Erzurum Emniyet müfettişliğince durum incelendikten sonra Rusya'ya gönderilmiştir. Şüpheli vaziyetinden dolayı Çoruh ilinde B. iktiyat defterine alınıp durum denetlenmişse de fiili şahada müsbet bir kataloğu görülmediğinden tasnif herici bırakılmıştır.

940 yılında İstanbul'a gelerek bir süre Tahtakalede kardeşi Eşref'i yanında şakercilik yapmış ve daha sonra da Vasmecilerde kiraladığı bir Apartmanda Üniversite kızı talebe yurduna açmıştır. Burada bulunduğu müddet Komünistlik bakımından bir kataloğu görülmediğinden durumunun takibinden esirilmeyeceği düşünülmüştür. Halen Sirkede Memlûzede yanında bir yanılhamesi olup Komünistlik namı altında kara borsada ticaretle iştigal etmektedir. Şevket isiminde bir kardeşi halen Fatih Sulh cema hakimidir. Eşref isimli diğer kardeşi de İstanbul'da ticaret yapmaktadır.

Müseyin Cevdet Pala (Tosun) kardeşleri tarafından sevilmemektedir. Memlûzede dağkım ve fenalık umulan bir karakter taşımaktadır. Kayıflıyeti Yüksek tahdirlarına arz ederim;

İstanbul Valisi

İslâ gibidir;

İ.K.

030	Q1			65	404	6
-----	----	--	--	----	-----	---

3